

DEEL I

**Het belang van
christelijke ethiek**

1. WAT IS ETHIEK?

In deze eerste vier hoofdstukken maken we kennis met de christelijke ethiek. Je kunt ze lezen als ondergrond voor de rest van het boek. De praktische toepassing volgt vanaf deel II. Eerst leggen we uit wat ethiek is en waarom ethiek in de gezondheidszorg zo belangrijk is. De zorg is immers gericht op centrale ethische waarden. Dat kan je zien als de basis. Denk bijvoorbeeld aan waarden als ‘beschermwaardigheid’, ‘solidariteit’ en ‘zorgzaamheid’. Allerlei ontwikkelingen in de zorg zetten belangrijke ethische waarden onder druk. Daarom is aandacht voor ethiek in de zorg noodzakelijker dan ooit. Daarna gaan we in op de vraag wat het christelijk geloof betekent voor ethiek en in het bijzonder voor ethiek in de zorg. Vervolgens behandelen we verschillende ontwikkelingen in de samenleving en in de zorg. Daarmee komen we bij de spannende vraag: hoe kom ik tot ethisch verantwoorde beslissingen?

Ethiek

Als het woord ‘ethiek’ valt, hebben we al snel het idee dat het over iets ingewikkelds gaat. Toch hebben we er vaker mee te maken dan we denken. We kennen allemaal morele ervaring: als iemand zich niet houdt aan een belofte, zijn we verontwaardigd. En iedereen weet dat je bepaalde dingen moet doen, zoals op je beurt wachten in een winkel. En dat je bepaalde dingen gewoon niet doet, bijvoorbeeld roddelen over een collega om je eigen imago op te krikken. Voortdurend leggen we aan ons eigen optreden en dat van anderen maatstaven op waaraan we onszelf en anderen willen houden.¹ Nu zijn lang niet alle maatstaven, ofwel normen, ethisch van aard. Ethische normen zijn een bepaald soort normen, die gaan over goeden kwaad. Het gaat dan over wat we horen en niet horen te doen en over wat verantwoord en niet verantwoord is. Het ethisch goede handelen kenmerkt zich door zorg en liefde die recht willen doen aan het eigene van ieder mens, de verbanden waarin we leven en de geschapen werkelijkheid.

---

¹ Zie bijvoorbeeld Rom. 2:1: ‘Want waarin u de ander oordeelt, veroordeelt u uzelf. U immers die anderen oordeelt, doet dezelfde dingen.’

Bij ethiek denk je op een geordende manier na over je morele ervaring, over die waarden en normen die gaan over goed en kwaad en over wat dan goed handelen is. Je denkt dan dus logisch na over de vraag: hoe moet en kan ik dat handelen verantwoorden? Deze vraag brengt ons bij de basis van ethische beslissingen.

Basis voor ethiek

Waarop baseer je ethische keuzes? Om die vraag te beantwoorden, doen we even een stapje terug. Kunnen we meer in het algemeen iets zeggen over morele ervaring in ons leven en over het morele, ethisch verantwoorde handelen? Dat kan, en het helpt ons daarbij als we ervan uitgaan dat de mens ook een religieus wezen is.

Hier vatten we religiositeit breed op als een kenmerk van ons mens-zijn. Daarmee bedoelen we dat mensen de geborgenheid en de zin van hun bestaan zoeken buiten zichzelf. Dat gebruiken we om de werkelijkheid en ons eigen leven te begrijpen en daarin een zin te zoeken – of niet. Denk bijvoorbeeld aan de vraag: ‘Waarom overkomt mij dit?’ Die vraag kan ieder mens zichzelf stellen, of je jezelf nu wel of niet als religieus ziet. Vragen naar de zin of de betekenis van iets stellen we vooral als we te maken krijgen met kwetsbaarheid, lijden en sterven. Door deze vragen te stellen komen we uiteindelijk terecht bij wat wij als het meest bepalende van de werkelijkheid zien. Dus als datgene wat, of Diegene Die uiteindelijk de grond en het beginpunt is van alles. In die zin is de mens, dus ieder mens, een religieus wezen.

Nu leven we in een tijd van secularisatie. Dat woord betekent letterlijk ‘verwereldlijking’. Je kunt het zo uitleggen dat de invloed van het christelijk geloof op onze samenleving steeds minder wordt. Een overheersende seculiere visie zegt dat het natuurkundige vlak van materie en krachten bepalend is voor alles wat er is in de werkelijkheid én in ons menselijke bestaan. Maar is dat zo? Aan de andere kant denken bijvoorbeeld de hindoes juist dat de stoffelijke wereld een manifestatie, zeg maar: een uiting, is van het allesdragende goddelijke AL (*brahman*). Is dat dan juist? Of geeft een christelijke levens- en wereldbeschouwing (en in het vervolg gaan we daarvan uit) het goede zicht op ons leven?

De mens streeft naar een oriënterende en zingevende visie op het le-

ven en samenleven. Dat gebeurt onder invloed van de diepste overtuigingen die in een cultuur, in gemeenschappen en bij mensen (over)heersen. Deze overtuigingen zijn uiteindelijk religieus bepaald. De cultuur geeft aan dat menselijk streven vorm en uitdrukking. Dat zien we terug in allerlei vormen in onze samenleving: in instituties, gewoonten, geschreven en ongeschreven regels en in de vormgeving van de leefomgeving. Cultuur en religie zijn dan ook heel nauw op elkaar betrokken.

Als mens reageren we actief op de kansen en bedreigingen, mogelijkheden en uitdagingen die vanuit de omgeving op ons afkomen en waarmee we op een bepaalde manier omgaan. De mens 'antwoordt' als het ware op de uitdagingen waarmee hij te maken krijgt. We zijn dus niet slechts het product van ons voorgeslacht en de cultuur om ons heen (*nature and nurture*). We vullen allemaal ons 'antwoord' in vanuit wat of Wie we als bepalend zien, zoals we hiervoor hebben uitgelegd. En dat antwoord krijgt vorm met de mogelijkheden die de cultuur aanreikt.² Denk bijvoorbeeld aan de geneeskunde of aan de bouwstijl die per cultuur heel sterk kon verschillen – al zijn die verschillen in de afgelopen eeuw wel kleiner geworden door globalisering, waardoor verschillende culturen van over de hele wereld in relatief korte tijd veel meer contacten met elkaar hebben gekregen.

Het is een kenmerk van de mens dat hij wel moet antwoorden. Hij moet op een bepaalde manier omgaan met de werkelijkheid waarin hij leeft. Anders gezegd: een mens kan niet *niet* antwoorden. Je kunt iedere manier van leven beschouwen als een antwoord en daarmee als een boodschap naar anderen. Wat je ook kiest, je communiceert altijd iets naar de mensen om je heen. Maar de manier waarop de mens antwoordt en de inhoud van wat zijn leven communiceert, kunnen wel enorm verschillen. En verschillende godsdiensten en levensbeschouwingen hebben geleid tot heel verschillende antwoorden en zo tot verschillende culturen.

---

2 'Nu dan, cultuur is ons positieve antwoord op een gans algemeen weten aangaande de *ongerepte orde van een mensenleven*.' 'In cultuur zijn God en mens met elkaar verbonden'; Kruyswijk, M. (red.), *De ongerepte orde. Schets van een christelijke cultuurbeschouwing*. Kampen: Kok, 1957, 59-62.

Maakt het uit hoe de mens antwoordt? Is elk antwoord goed, of even goed? Deze vraag brengt ons terug bij de vraag naar de bron van ethiek en moraal en daarmee bij de discussie waarmee deze bijdrage begon. Voordat we hierop ingaan, trekken we op grond van het bovenstaande twee conclusies die van belang zijn voor die discussie en voor het verloop van dit gedeelte:

- Het is duidelijk dat ethiek te maken heeft met het hele leven. Ethiek is dus geen gebied van het leven dat bestaat naast andere gebieden, maar eerder een bepaalde manier waarop je alle menselijk handelen beoordeelt. Ethiek beperkt zich dan ook niet tot het afwegen van verschillende belangen of het zoeken naar oplossingen van morele dilemma's. Ethiek komt niet pas om de hoek kijken bij moeilijke keuzes in de zorg, op het werk of in het gezin. Ethiek bezint zich op het 'antwoord' van mensen en gemeenschappen vanuit het gezichtspunt van zorg voor mensen en dingen.
- Het voorgaande leert ons dat iedere positie op het gebied van ethiek en moraal cultureel en ten diepste religieus (in brede antropologische³ zin) is bepaald. Die is dus nooit 'neutraal'. Nu bestaat in onze samenleving de opvatting dat er aan de ene kant mensen zijn die neutraal zijn en aan de andere kant mensen die religieus en dus partijdig zijn. Maar dit is een misvatting. Het is niet mogelijk om als mens een neutrale toeschouwerspositie in te nemen. Ook als je jezelf seculier noemt, of liberaal, kijk je op een bepaalde manier naar de werkelijkheid. Je diepste waarden zijn dan bijvoorbeeld 'zelfbeschikking' of 'autonomie'. Ook daarmee neem je een positie in die bestaat naast en niet 'boven' de andere.

---

3 De antropologie is de wetenschap die de mens en zijn natuurlijke eigenschappen bestudeert.

Een onafhankelijke scheidsrechterpositie ten opzichte van godsdienstige en levensbeschouwelijk bepaalde benaderingen bestaat niet. Wie wel veronderstelt dat hij zo'n positie inneemt, probeert eigenlijk zijn eigen benadering en criteria aan anderen op te leggen. In deze lijn bewerpen mensen soms dat in onze cultuur het christendom alleen nog betekenis kan hebben voor onze persoonlijk gevoelde ervaringen. Het kan volgens hen geen bron meer zijn voor ware kennis over onze werkelijkheid en ook geen leidraad voor ons handelen. Immers, wetenschap en techniek hebben die functies overgenomen.⁴ In feite komt zo het alledaagse leven onder het beslag van die seculiere 'religie'. Ethiek vindt dus zijn basis in datgene wat mensen in een bepaalde cultuur zien als bepalend voor het mens-zijn.

In de (post)moderne, seculiere ethiek baseert men de ethische normen voor goed en kwaad op menselijke vermogens, met name op het verstand en de ervaring of het gevoel. Sinds de Verlichting in de achttiende eeuw overheerst in de cultuur de visie dat ons verstand in staat is om vast te stellen wat goed is en hoe we het, in moreel opzicht, 'goede leven' kunnen realiseren. In de politiek zien we dat nog altijd terug in de grote waarde die mensen hechten aan de wetenschap bij het nemen van beslissingen. Denk daarbij bijvoorbeeld aan de manier waarop het kabinet steunde op wetenschappelijke inzichten en adviezen om het beleid te bepalen in de bestrijding van de coronapandemie. De laatste decennia, met de opkomst van de postmoderne cultuur, is de ervaring van mensen meer op de voorgrond komen te staan. We vinden het belangrijk te luisteren naar onze gevoelens en onze emoties daarbij te uiten. Steeds meer lijken mensen te vinden dat wat 'goed voelt' moreel wel goed zal zijn. In het overheidsbeleid zijn dan wetenschap en techniek nodig om vast te stellen hoe we het leven dat 'goed voelt' het beste kunnen realiseren.

---

4 Overigens ontkennen we niet dat het in bepaalde situaties goed kan zijn om de eigen religieus-bepaalde overtuigingen te verwoorden op een manier die ook voor anderen verstaanbaar en overtuigend kan zijn. Maar het gaat dan om een strategische aanpassing en niet om een principiële erkenning dat er een soort neutrale *common ground* zou zijn.